

Berta Jasiukėnaitė*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

„Naujųjų karų“ koncepcija: pagrįstumo klausimas

Straipsnyje nagrinėjama per pastarąjį dešimtmetį išgarsėjusi „naujųjų karų“ koncepcija, kurios autorių teigimu, konvenciniai tarpvalstybiniai karai nebeturi perspektyvos, o organizuotos prievartos prigimtis iš principo pakito. Straipsnyje siekiama parodyti, kad šios koncepcijos pagrįstumas yra abejotinas, nes jai trūksta istorinės dimensijos, be to, ji paremta netikslia Carlo von Clausewitzo idėjų interpretacija ir nepatikrintomis teorinėmis prielaidomis. Straipsnyje analizei pasirenkamos populiariausių ir „naujųjų karų“ koncepcijos plėtojimui didžiausią įtaką padariusių teoretikų – Martino Van Creveldo, Mary Kaldor, Herfriedo Munklerio – idėjos, bei su jomis glaudžiai susiję Amalendu Misros, Ruperto Smitho, Thomo X. Hammeso teiginiai. Taip pat remiamasi atgimusių Clausewitzo studijomis (Hew Strachano, Antulio J. Echevarria'os, Christopherio Bassfordo argumentais) bei savita Christopherio Cokerio karo „demistifikavimo“ samprata. Straipsnio pabaigoje siūloma „naujųjų karų“ diskursą įvertinti kaip Vakaruose kintančio požiūrio į karą ir jo socialinę funkciją atspindį.

Įvadas

Dar 1991 m. žinomas istorikas Martinas Van Creveldas pareiškė, kad plataus masto konvencinis karas nebeturi perspektyvų. Šis teiginys atspindėjo Johno Muellerio idėją, jog konvencinis karas Vakarų visuomenėse išnyks taip pat, kaip vergija bei dvikovos. Tuometinis šaltojo karo pabaigos sąmyšis tarptautinėje bendruomenėje, karai Balkanuose, humanitarinės intervencijos problematika skatino peržiūrėti vyravusią prievartos ir saugumo diskursą. Visgi prireikė laiko, kol konvencinio karo pabaigos idėja įgavo tvirtesnes pozicijas „naujųjų karų“ koncepcijos pavidalu.

Naujojo karo sampratą apibrėžė Mary Kaldor knygoje „Naujieji ir senieji karai“ (angl. „*New and old wars*“). Akcentuodama iki tol mažai nagrinėtas tendencijas¹, autorė užėmė ambicingą poziciją teigdama, kad tradicinė karo samprata yra neadekvati ir netgi pavojinga, o karo pobūdis iš principo pasikeitė. Naujoji koncepcija, paskatinusi peržiūrėti porą šimtmečių gyvavusias Carlo von Clau-

* Berta Jasiukėnaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantė. Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 8 698 19611, el. paštas: bertajasiukenaite@yahoo.com

¹ Tendencijų pavyzdžiai: auganti nevalstybinių veikėjų, globalios ekonomikos, žiniasklaidos reikšmė, naujos prievartos strategijos, moterų bei vaikų statuso problemos ir t.t. Žr. Kaldor M., *New and old wars*, Cambridge: Polity, 2006.

sewitzo idėjas, netruko išpopuliarėti ir įplieskė aktyvią akademinę diskusiją².

Ambicinga konvencinės karybos kritika ir pastangos užčiuopti tik darbarčiai būdingus realybės aspektus yra esminis „naujų karų“ koncepcijos aktualumą lemiantis veiksnys. Visgi daug įdomesnis yra jos ryšys su požiūriu į karą pokyčiais Vakaruose. Pavyzdžiui, 2008 m. JAV išleistame Stabilizavimo operacijų vadove išryškėja panašios tendencijos, kaip ir Mary Kaldor teiginiuose³. Pirma, didžiausiomis grėsmėmis JAV nacionaliniam saugumui įvardijamos silpnos, savo visuomenių poreikių nepatenkinančios valstybės. Antra, itin pabrėžiama aplinkos atstatymo, teisės viršenybės įtvirtinimo, civilių saugumo konflikto zonose svarba, akcentuojama kariškių ir civilių bendradarbiavimo būtinybė. Beje, pačių amerikiečių teigimu, šis Stabilizavimo operacijų vadovas atspindi esmines naujos JAV karinės doktrinos gaires.

Deja, nepaisant „naujų karų“ koncepcijos populiarumo, ji vis dar neatremia gausios kritikos, o tai verčia abejoti jos pagrįstumu. „Naujų karų“ autoriai teikia praktinio pobūdžio pasiūlymus ir teigia, kad karas patyrė radikalią transformaciją, remdamiesi gana nenuoseklia analize, kurioje pernelyg nesigilinama į karo istoriją ir siauresnius empirinius tyrimus. Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kad „naujų karų“ autoriai remiasi netiksliais teiginiais ir apibendrinimais, o svarbiausia – neatskiria karo pobūdžio ir karo prigimties sampratų, todėl sumaišo tyrimo lygmenis ir tinkamai nepagrindžia karo transformacijos teiginio. Straipsnio pabaigoje pateikiamas siūlymas „naujų karų“ koncepciją įvertinti kaip Vakarus ištikusios požiūriu į karą krizės (Christopherio Cokerio terminais – karo demistifikacijos) pasekmę.

1. Clausewitzo visata

Pastangų išgryninti karo sampratą niekada netrūko. Visgi, be Clausewitzo veikalo „Apie karą“ (vok. „*Vom Kriege*“), įtakingumą ilgą laiką pavyko išlaikyti nebent Sun Tzu idėjoms ir kai kuriems Antoine'o H. Jomini principams. Clausewitzo darbas Vakarų strateginės minties istorijoje yra ypatingas tuo, jog jis siekė sukurti universalesnę, epochą pralenkiančią karo sampratą, t. y. apibendrintą teoriją, kuri užčiuoptų pačią karo prigimtį: savotišką „Weberišką“ karo *idealtypus*.

„Karas yra jėgos/prievartos aktas, priverčiantis priešą paklusti mūsų valiai⁴“ – tai vienas pagrindinių „Apie karą“ teiginių. Prievarta, kurią įkūnija tiek reali kova, tiek grasinimas ją panaudoti, Clausewitzui

² Iš vienos pusės, šioje diskusijoje dalyvauja „naujų karų“ autoriai ir teoretikai, nenaudojantys „naujo karo“ termino, tačiau keliantys panašias idėjas: „ketvirtos kartos karo“ autoriai, Rupertas Smithas, Kalevis J. Holstis, Johnas Keeganas ir kt. Iš kitos pusės – „naujų karų“ kritikai, tokie kaip Stathis Kalyvas, Mats Berdal bei atgimusios Clausewitzo studijos (Christopheris Bassfordas, Antulio J. Echevarria, Hew Strachanas, Colinas M. Flemingas, Andreas H. Rothe'as).

³ Headquarters Department of the Army, *Stability operations: field manual*, Washington, Ocotber 2008.

⁴ Clausewitz C, von, *On War*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1989, p. 75.

buvo neatskiriama bet kokio karo dalis. Tai, jog ši prievarta yra kolektyvinis veiksmas – turi socialinę prigimtį – skiria ją nuo įprastų kriminalinių veiksmų. Clausewitzo nuomone, kare nėra jokių loginių limitų panaudoti jėgą, o impulsas sunaikinti priešininką yra „centrinė karo idėja“⁵, kuria vienodai vadovaujasi abi pusės. Tiesa, tai tik teorinė prielaida. Analizuojant „Apie karą“ labai svarbu atskirti teorinį karkasą – absoliutų modelį – nuo konkrečių praktinių aspektų. „Absoliuti“ karo forma yra ne tiek realybės išraiška, kiek vertinimo taškas, universali koncepcija, padedanti išlaikyti teorijos vientisumą.

Kasdienybėje karo tendencija vystytis iki kraštutinumų yra apribojama įvairių kliuvinių (angl. *frictions*) – gamtinių ir politinių sąlygų, nepakankamos informacijos, žmogaus kognityvinių apribojimų, instinktų ir moralės. Todėl Clausewitzas pripažįsta, kad karai būna skirtingos svarbos ir intensyvumo, o daugelyje konfliktų tik nedidelė laiko dalis yra skiriama veiksmui – visa kita apsiriboja neveiklumu⁶.

Iš visų karą ribojančių veiksnių politika neabejotinai užima įdomiausią vietą. Pasak Clausewitzo, karas yra politinė priemonė ir politikos tęsinys kitais būdais. Realybėje karas nėra nevaržoma prievartos išraiška – politika „sukuria karą“, o svarbiausia, kad politika suteikia karui bendrą galutinį tikslą, kitaip prievartos eskalavimas neturėtų ribų. Vis dėlto nėra visiškai aišku, ką reiškia Clausewitzo „politik“: daugiau akademinųjų ginčų kyla ne dėl to, ar karas yra, ar nėra politinė priemonė, o dėl pačios politikos apibrėžimo. Clausewitzas „politik“ suvokia kaip visos bendruomenės interesų išraišką, o karą – kaip socialinės egzistencijos dalį. Taigi, „politik“ nėra vien tik viešojo sektoriaus veikla ar racionalūs valdančiosios grupės veiksmai. Greičiau tai galios paskirstymo visuomenėje procesas, įtraukiantis tiek racionalius, tiek neracionalius elementus⁷.

Pasak Clausewitzo, suvokti civilizuotą karą tik kaip politinio racionalumo rezultatą yra klaida⁸. Be to, politika taip pat turi prisitaikyti prie savo pasirinktos priemonės, ir tai gali ją radikaliai pakeisti. Greičiausiai Clausewitzas siekė įrodyti, jog karo pobūdis yra formuojamas politikos pobūdžio ir specifinio laikmečio aplinkybių – karas yra lyg chameleonas, kintant aplinkybėms keičiantis savo spalvą⁹. Tuo pat metu karo prigimtis, pati karo esmė, visada yra ta pati.

Daugiausiai nesusipratimų ir atsirado analizuojant Clausewitzo karo pobūdžio ir karo prigimties sampratas. Karo pobūdis yra prievartos įgyvendinimo būdai, „karinių pajėgų pritaikymo teorija“, paprasčiau – karyba. Jis visada modifikuotas ir niekada nėra absoliutus. Karo prigimtis nurodo natūralias karo tendencijas, pačią jo esmę ir prigimtinę logiką, dar nevaržomą

⁵ Clausewitz, (4 išnaša) p. 76.

⁶ *Ten pat*, p. 81, 83.

⁷ Bassford C., *Clausewitz and his works*, <http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/Cworks/Works.htm>, 2010 08 22.

⁸ Clausewitz, p. 76.

⁹ *Ten pat*, p. 89.

kasdienės realybės. Aiškiausiai ją įkūnija paradoksali karo trejybė, sudaryta iš pirmapradės prievartos ir priešiško, galimybių ir tikimybių bei subordinacijos politiniam principui, paprastai veikianti per liaudies, kariuomenės ir vyriausybės lygmenis. Aistros ir emocijos dažniausiai aptinkamos liaudies lygmeniu, drąsa ir talentas (besireiškiantys nenusipėjamoje aplinkoje) turėtų priklausyti karo vadui ir kariams, o racionalūs politiniai tikslai yra vyriausybės sritis. Svarbiausia tai, kad šis pasidalijimas gali ir kitaip pasiskirstyti, todėl aiškių ribų tarp trejybės aspektų Clausewitzas nenorėjo nustatyti. Visus juos jungia tarpusavio priklausomybė, nes karas turi būti suvokiamas kaip „nedaloma organiška visuma“¹⁰. Vis dėlto atsirado daug akademikų, politinių principą priskyrusių būtent teritorinei valstybei/vyriausybėms ir gerokai pervertinusių politinio racionalumo vaidmenį kitų dviejų aspektų atžvilgiu. Tokia klaida tapo ir „naujų karų“ teorinio diskurso pamatu.

Gali kilti klausimas, kam šios sudėtingos teorinės ribos tarp karo pobūdžio ir prigimties apskritai reikia. Clausewitzui jos reikėjo norint išlaikyti nuoseklumą savo darbe ir išryškinti pirminius bet kokio karo elementus. Visgi Antulio J. Echevarria pastebi, kad nuo to, kaip mes suvokiame karo prigimtį, priklauso ir prieiga prie karo vykdymo – kaip rengiamos karinės strategijos, doktrinos, treniruojami kariai. Yra skirtumas tarp žmogaus, suvokiančio karą kaip prievartą, turinčią natūralią tendenciją tapti nekontroliuojama, ir žmogaus, kuriam karas tėra paklusnus politikos įrankis¹¹.

2. „Naujų karų“ koncepcija

2.1. Martino Van Creveldo „Karo transformacija“: idėjinės „naujų karų“ ištakos

Hew Strachanas taikliai pastebėjo, kad norint apčiuopti karo pokyčius ir jų įtaką tarptautiniams santykiams pirmiausia reikėtų apibrėžti, kas yra karas. Tačiau niekas to nežino, o karo samprata dažniausiai būna nulemta asmeninės patirties ir istorinių to laikmečio aplinkybių¹². Klasikinės karybos ištakos turbūt siekia pirmojo „tikro“ mūšio prie Kadešo XIII a. pr. Kr. laikus. Vis dėlto būtent per porą pastarųjų šimtmečių nusistovėjusi karo konvencija šiandien suvokiama kaip klasikinė karo padėtis. Šiuose rėmuose karas yra apibrėžiamas kaip „istorijoje įprastas būdas spręsti ginčus tarp politinių grupių“¹³ ir vykdomas tarp reguliariųjų valstybinių kariuomenių – standartinių *jus belli* turėtojų, gerbiančių savo priešininką. Tokius „sugaržytos“ sausumos karybos

¹⁰ *Ibid*, p. 607.

¹¹ Echevarria, A. J., *Clausewitz and contemporary war*, New York: Oxford University Press, 2007, p. 2, 58.

¹² Strachan H., *The changing character of war*, Oxford: Europeum, 2007, p. 2.

¹³ Strachan, (išnaša 12) p. 3.

principus, galiojusius bent iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, įtvirtino per kelis šimtmečius nusistovėjusi „karo tarp lygių“ konvencija¹⁴.

Karo istorikas Martinas Van Creveldas vienas iš pirmųjų pareiškė, kad karas patyrė radikalią transformaciją ir išžengė į naują epochą, kurioje konvenciniai karybos principai yra nebenaudingi galios interesams įgyvendinti. Reikėtų patikslinti, kad Creveldas turėjo omenyje organizuotą, plataus masto industrinį karą. Autorius išskyrė du veiksnius, stabdančius konvencinio karo galimybę: branduolinės ginkluotės dilemas ir mažo intensyvumo konfliktus (angl. *low-intensity conflicts*, LIC).

LIC Creveldas apibūdino kaip itin kruvinus konfliktus, dažniausiai kylančius besivystančiose šalyse, menkai technologizuotus ir įtraukiančius nevalstybines sukarintas grupuotes, kurios karuose lengvai susimaišo su civiliais gyventojais. Pasak Creveldo, nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos šie mažyliai konvencinio karo atžvilgiu buvo pranašesni savo gebėjimu keisti *status quo*, t.y. duoti politinės naudos. Nepaisant to, tinkamas dėmesys jiems nebuvo skiriamas ir pasaulio valstybės toliau mąstė ir karines programas kūrė konvencinio karo rėmuose. Iš dalies tai buvo nulemta grynos inercijos, iš dalies – noro apsidrausti kilus net ir smulkioms ginkluotoms krizėms (kitai tariant – laimėti laiko deryboms, neeskaluojant prievartos iki branduolinio konflikto lygmens).¹⁵

LIC plitimą Creveldas suvokė kaip Clausewitzo karo trejybės paneigimą, nes šiuose konfliktuose nėra jokių aiškių ribų tarp liaudies, vyriausybės, subvalstybinių ir tarptautinių veikėjų. Be to, juose dominuojantys interesai būna ne vien „politiniai“. Creveldas teigini, jog karas yra politikos tęsinys, suprato tiesiogiai, todėl padarė išvadą, kad Clausewitzo idėjos paprasčiausiai nepaaiškina šiuo metu vyraujančių konfliktų tipo (LIC)¹⁶. Tiesa, vėliau jis sušvelnino kritiką Clausewitzo atžvilgiu ir pripažino, kad savo esme bet kuris karas yra tiesiog organizuota kova, vykdoma siekiant politinių tikslų. Visgi jis iki šiol teigia, kad moderniausios ginkluotosios pajėgos ir joms pritaikytos karybos formos reikalauja stiprių koncepcinių pokyčių¹⁷. Kitaip artimiausioje ateityje vyrausiantis konfliktų tipas – kontrsuikilimai – ir toliau bus tik ilga nesėkmių grandinė.

¹⁴ Lygybės principas suteikė kariaujančioms pusėms teisių, kurių neturėjo kriminalizuoti nereguliarūs kovotojai (pavyzdžiui, partizano statusas buvo dviprasmiškas iki pat XX a. antrosios pusės). Plačiau žr. Schmitt C., *The theory of the partisan*, Michigan State University Press, 2004, p. 6.

¹⁵ Creveld M. van, *The transformation of war*, New York: The Free Press, 1991, p. 17–22.

¹⁶ Creveldo nuomone, Clausewitzo idėjos taip pat nepritaikomos totaliniams XX a. karams bei didžiajai daliai istorijos. Jis išskyrė religinį karą, egzistencinį karą ir teisingumo karą kaip istorines alternatyvas „politiniam“ Clausewitzo karui. Žr. Creveld, (išnaša 15) p. 42, 124–149.

¹⁷ Creveldas kritiškai vertina Revoliucijos karybos srityje idėją, vadindamas ją „itin brangia iliuzija“. Viena iš svarbesnių tokio požiūrio priešasčių – technologijų sudėtingumas ir priežiūra, dėl kurių kovinių dalinių karių skaičius smarkiai mažėja, palyginti su pagalbinio personalo skaičiumi (kuris tik auga). Žr. Creveld M., *The changing face of war: combat from the Marne to Iraq*, New York: Ballantine Books, 2007.

2.2. „Naujojo karo“ samprata: funkcionavimo kontekstas ir išskirtiniai bruožai

Creveldo analizuoti mažo intensyvumo konfliktai glaudžiai siejasi su fenomenu, kurį beveik po dešimtmečio Mary Kaldor pavadino „naujaisiais karais“. Vėliau šį terminą perėmė Herfriedas Munkleris, itin išpopuliarinęs jį Vokietijoje, bei Amalendu Misra, pradėjęs kalbėti apie „naujuosius pilietinius karus“. Panašių, vietomis beveik identiškų idėjų galima rasti ir garsiojoje Kallevio J. Holsčio „trečios rūšies karų“ analizėje bei istoriniuose Johno Keegano darbuose¹⁸.

„Naujųjų karų“ koncepcija atsirado Kaldor pastebėjus akivaizdžių panašumų tarp Bosnijos karo – kurį ji ne vienerius metus analizavo – ir kitų konfliktų besivystančiose šalyse. Profesorės teigimu, šie karai atspindi kokybiškai naują realybę, kurioje tradicinės skirtys tarp karo, organizuoto nusikalstamumo bei žmogaus teisių pažeidimų tampa vis aptakesnės, o politinius motyvus darosi sunku atskirti nuo ekonominių interesų¹⁹.

Viena iš prielaidų, sukuriančių platesnį naujųjų karų kontekstą, yra globalizacija. Visų pirma, ji sudaro sąlygas plėstis globaliai karo ekonomikai – transnacionalinius ekonominius tinklus Kaldor išskiria kaip pagrindinius naujųjų karų maitintojus. Be to, konfliktų zonose išauga žiniasklaidos vaidmuo, atsiranda įvairių tarptautinių subjektų – nevyriausybinų organizacijų, privačių saugumo kompanijų, reporterių, savanorių ir užsienio patarėjų. Nuo globalizacijos neatsiejama ir teritorinės valstybės dezintegracija. Kaldor nuomone, teritorinis suverenitetas naujuosiuose karuose nebeturi perspektyvų (Misra teritorinės valstybės silpnėjimą taip pat siūlo vertinti iš globalizacijos perspektyvos)²⁰.

Be globalizuotos karo ekonomikos, naujuosius karus išskiria dar dvi esminės ypatybės: tapatybės politika ir pakitęs karybos būdas. Tapatybės politikos esmė yra galios pretenzijos ir politinė mobilizacija, vykdoma „etikečių“ pagrindu, t.y. kaip priemonę panaudojant etnines, religines ar kitas skirtis²¹. Būtent atvira pilietinė visuomenė, daugiakultūre aplinka ir nuosaikūs asmenys tampa taikiniu naujuosiuose karuose.

Pakitęs karybos pobūdis išsiskiria partizaninio karo ir kontraskilimų strategijų derinimu: pagrindinėmis priemonėmis tampa baimės ir neapykantos skleidimas, visuomenės destabilizacija, kultūrinių ir istorinių vertybių naiki-

¹⁸ Holsti K. J., *The state, war, and the state of war*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001; Keegan J., *A history of warfare*, New York: Vintage Books, 1994.

¹⁹ Kaldor, (išnaša 1) p. 2–3, Misra A., *Politics of civil wars: conflict, intervention and resolution*, London: Routledge, 2008, p. 3–4. Galimi tokių konfliktų pavyzdžiai – karai Bosnijoje, Liberijoje, Siera Leonėje, Kongo DR, Somalyje, Sudane, Čėčėnijoje, Ruandoje, Afganistane ir kt.

²⁰ Kaldor, p. 91, Misra, (išnaša 19) p. 35–37.

²¹ Karą Irake Kaldor taip pat siūlo vertinti tapatybės politikos rėmuose – kaip pastangas specifinei Vakarų tapatybei išgryninti. Žr. Kaldor, p. 7; Misra, p. 12.

timas, be to, išauga prievarta prieš civilius²². Sugriaunama tradicinė karinė hierarchija ir pavaldumo santykiai, o valstybines ginkluotąsias pajėgas pakeičia paramilitaristinės, privačios grupės ir organizacijos, kurios tarpusavyje ne tik konfrontuoja, bet ir bendradarbiauja civilių ramybės sąskaita.

Nevalstybinės sukarintos grupės nesilaiko tradicinių karybos normų ir dažnai kovoja ne dėl politinių, o dėl siaurų finansinių (arba komercinių, prekybinių) motyvų. Pasak Munklerio, išsilaikyti jos gali tik plėsdamos šalį ir pasinaudodamos išorine parama: juodąja rinka, tautiečių diasporomis, individualiomis dotacijomis, užsienio vyriausybių subsidijomis, globalia žiniasklaida ir net teikiama humanitarine parama²³. Kaldor nuomone, perėjimas nuo uždaros ir centralizuotos industrinio karo ekonomikos prie atviros globalizuotos atspindi esminį lūžį naujuosiuose karuose.

Įdomu tai, jog karo ir tarptautinio kapitalo simbiozė „naujųjų karų“ teoriniame diskurse yra pateikiama ne vien kaip neišvengiamas kariaujančių grupių finansavimo būdas, bet ir kaip asmeninio pasipelnymo šaltinis. Tai tampa svarbiu karo kriminalizavimo šaltiniu. Ir Kaldor, ir Munkleris teigia, kad tradicinė karo samprata tampa netinkama tokiems karams apibūdinti, nes ji neaprepia plačių ir susipynusių ekonominių interesų ir tinklų.

Tradicinę karo sampratą Kaldor, Creveldas ir Munkleris tapatina su Clausewitzo idėjomis, o šias, savo ruožtu, – išimtinai su moderniais tarpvalstybiniais karais. Visi trys autoriai remiasi panašia karo „suvalstybinimo“ samprata, kildindami šį fenomeną iš Vestfalijos taikos susitarimų: karo pajungimas valstybei pasireiškė nuolatinių kariuomenių sukūrimu, kareivio profesijos institucionalizavimu, efektyvaus biurokratinio aparato sukūrimu ir karybos normų kodifikavimu. Valstybė perėmė prerogatyvą įvardyti priešus, nubrėžė liniją tarp prievartos naudojimo ir komercinės veiklos, tarp kare toleruojamos prievartos ir kriminalinio smurto²⁴.

Naujieji karai, priešingai „seniesiems“, vyksta valstybės prievartos monopolio nykimo kontekste: karinė jėga yra privatizuojama, nunyksta karo frontai ir lemiami mūšiai, ribos tarp civilių ir kombatantų, konfliktas tampa asimetriniu. Silpnos besivystančios valstybės nebeįstengia sutramdyti karo, kuris vystosi pagal savitą logiką. Karo būvis pakeičia taikos būvį, karui įtvirtinus naujus socialinius ryšius ir tapus pragyvenimo šaltiniu. Ankstesnis imperatyvas, jog aukščiausias karo pateisinimas yra taika, naujuosiuose karuose yra sugriaunamas.

Labai svarbu tai, jog naujieji karai yra santykinai pigūs, nes juose nesinaudojama aukšto lygio technologijomis. Šis primityvumas leidžia besivystančių šalių militaristams lengvai mobilizuoti kovotojus ir tęsti karus metų metus. Karų pigumas tampa esmine priežastimi, verčiančia valstybes konkuruoti su privačiais subjektais prarandant turėtą prievartos monopolį.

²² Kaldor, p. 8–9, Misra, p. 45–46. Dar viena specifinė šių karų ypatybė yra prievartos seksualizavimas, prievartą moterų atžvilgiu naudojant ne tik kaip karinę, bet ir kaip ekonominę ar etninio valymo strategiją.

²³ Munkler H., *The new wars*, Cambridge, Polity, 2005, p. 1, 14; Kaldor, p. 10.

²⁴ Munkler, (išnaša 23) p. 38–41.

Apibendrinant šią trumpą apžvalgą, iškart galime pažymėti, kad konvencinį karą siedami su „Clausewitzo visata“, Kaldor ir Munkleris kartoja Creveldo klaidas. Jie neatsižvelgia į tai, jog yra skirtumas tarp Clausewitzo karo pobūdžio ir karo prigimties, tarp karo ir strategijos sampratų, tarp karo ir karybos. Iš kitos pusės, jie taip pat pervertina politinio racionalumo vaidmenį Clausewitzo karo sampratoje ir neišigilina į gana plačią termino „politik“ reikšmę, automatiškai redukuodami Clausewitzo teoriją iki politinio racionalumo ribojamo tarpvalstybinio karo fenomeno ir teigdami, kad karas patiria esminę transformaciją.

3. „Naujųjų karų“ koncepcijos kritika

3.1. Svarbiausios „naujųjų karų“ modelio teorinės spragos

Straipsnio pradžioje minėta, kad Stabilizavimo operacijų vadovas ir „naujųjų karų“ autoriai turi daug bendrų požiūrio taškų. Vadove stabilizavimo operacijos ne tik prilyginamos gynybos ir puolimo priemonių sistemos svarbai, bet pateikiamos kaip prioritetinės kovinių operacijų atžvilgiu. Amerikiečių įvardijami stabilizavimo operacijų uždaviniai apima viską nuo humanitarinės pagalbos (net vakcinavimo) ir viešųjų paslaugų teikimo iki kombatantų nuginklavimo, sienų kontrolės ir užminuotų teritorijų išvalymo²⁵. Iš principo karių misija ir turėtų būti tai, ką Kaldor įvardijo terminu „kosmopolitinė prieiga“: užtikrinti perėjimą prie legitimaus viešojo valdymo teisės viršenybės sąlygomis²⁶.

Vis dėlto požiūrių sutapimas nebūtinai rodo, jog amerikiečiai savo naująją karinę doktriną tiesiogiai grindžia Kaldor ar kitų naujuosius karus nagrinėjančių akademikų argumentais. Greičiau šis panašumas yra atspindys gilesnių Vakarų visuomenėse vykstančių pokyčių – kintančio požiūrio į karą. Tačiau apie tai – vėliau, o kol kas reikėtų apžvelgti pagrindines spragas „naujųjų karų“ teoriniame diskurse.

Pirmoji abejonė lydi patį „naujo karo“ terminą ir karo transformacijos prie laidą. Kaldor naujuosius karus pateikia kaip antitezę „seniesiems“ – Clausewitzo epochos karams. Visgi Clausewitzo epocha nėra paprastai apibrėžiamas dalykas – strategas pats pripažino, kad suvaržytas tarpvalstybinis karas tėra laikinas reiškinys ir atvirai žavėjosi kartu su Prancūzų revoliucija iškilusiomis tendencijomis į karą grąžinti liaudį. Be to, Clausewitzas daug dėmesio skyrė iracionaliems veiksniams

²⁵ Stabilizavimo vadove įtvirtintas intervencinių priemonių visapusiškumas primena ne pirmus metus aptarinėjamą siūlymą išplėsti karinių pajėgų veiklos sritį: prieš keletą metų JAV jūrų pėstininkai pradėjo kalbėti apie trijų blokų (angl. three-block) karo idėją, kuri numatė, kad kariai nedidelėje teritorijoje gali būti priversti vykdyti konvencinį karą, taikos užtikrinimo bei humanitarinės pagalbos operacijas.

²⁶ Kaldor, p. 11–12.

kare – aistroms, emocijoms, vaizduotei, tikimybėms ir atsitiktinėms progoms. Kadangi „naujųjų karų“ autoriai pražiūrėjo skirtį tarp karo prigimties ir karo pobūdžio, jie padarė klaidingą prielaidą, jog Clausewitzo karo samprata iš principo atspindi politinio racionalumo varžomą tarpvalstybinį karą.

Kaip jau minėta, karo pobūdį galima įvardyti kaip karybą, „karo meną“ ar vadovavimą karui – tai yra konkrečios istorinės epochos ir politinės situacijos produktas. Tą patį galima pasakyti apie Clausewitzo strategijos sampratą – ji įkvėpta Napoleono strategijos. Tačiau karo prigimtis įkūnija pačią karo esmę ir prigimtinę jo logiką: tai ekstremali šio reiškinių forma, absoliučiai grynas tipas. Daugelis „naujųjų karų“ aspektų (prievartos privatizavimas, finansiniai motyvai, etniniai valymai ir brutalumas) nurodo karo pobūdžio pokyčius. Vis dėlto karas kaip ontologinis esinys – pati karo prigimtis – dėl to nebūtinai kinta.

Iš kitos pusės, „naujųjų karų“ koncepcija nestokoja ir paprastesnių – teorinių bei empirinių spragų. Nagrinėjant naujųjų karų kontekstą, galima išskirti tris nepatikimus apibendrinimus: globalizaciją, valstybės autonomijos nykimą ir naujųjų karų asimetriškumą. Globalizacijos sąvoka nėra tinkamai apibrėžta: jos implikuojami priežastiniai ryšiai yra sunkiai patikrinami empiriškai, nesutariama dėl duomenų interpretavimo, o pati globalizacijos samprata vis dar turi politinio tendencingumo²⁷. Kaldor pabrėžiami transnacionaliniai kultūriniai, socialiniai ir ekonominiai tinklai kuria pasaulio, kaip globalaus kaimo, įvaizdį. Vis dėlto tokiai integruotos hipererdvės sampratai trūksta tiek empirinio, tiek teorinio pagrįstumo. Praverstų kelti klausimą, kokių vaidmenį naujuosiuose karuose vaidina vietinio pobūdžio tendencijos. Stathis Kalyvas pažymi, jog pamirštant mikrolygmens studijas ir istorinius faktus, linkstama klasikinius pilietinius karus romantizuoti, atimant iš jų charakteringus pasipelnymo bei brutali prievartos elementus. Tuo pat metu „naujieji“ pilietiniai karai kriminalizuojami, neatsižvelgiant į istoriškai susiklosčiusias religines, kultūrinės, gentines charakteristikas²⁸. Juk karai Afrikoje nebūtinai turi remtis ta pačia konvencija, kaip ir modernieji karai Europoje.

Ne mažiau abejonių kelia ir naujųjų karų „asimetriškumas“. Asimetrinių grėsmių studijos dabar itin populiarios. Vis dėlto visa asimetriškumo prielaida yra istoriškai naivi, nes asimetrijos principas yra neatskiriamas nuo strategijos – silpnesnė pusė visada sieks pasinaudoti stipresniosios silpnybėmis bei remsis netikėtumo principu²⁹. Partizaniniai karai ir sukilimai per amžius kelė rūpesčių stipriausioms to meto konvencinėms pajėgoms – užtenka prisiminti partizaninį karą Ispanijoje XIX a. pradžioje. Tiesa, Munklerio asimetriškumas neatsiejamas nuo globalaus žiniasklaidos vaidmens, varžančio strateginius kontrsuikilimų pasirinkimus. Tačiau informavimo priemonės neturėtų būti vertinamos tik kaip silpnesnių konflikto pusių įrankis: visada lieka galimybė panaudoti žiniasklaidą atvirkštiniam efektui, t.y. kriminalizuoti nereguliaciniams kovotojams.

²⁷ Berdal M., „How „new“ are „new wars“? Global economic change and the study of civil war“, *Global Governance*, No. 9, Oct-Dec 2003, p. 480.

²⁸ Kalyvas S. N., „New“ and „old“ civil wars: a valid distinction?“, *World Politics*, Vol. 54, No. 1, 2001.

²⁹ Strachan, p. 18, Smith R., *The utility of force*. New York: Vintage Books, p. 6, 377.

Sunku nesutikti su teiginiu, jog absoliutus JAV karinis pranašumas palieka vis mažiau erdvės kariauti konvencinius karus – pasak Michaelio Evanso, postmodernus technologinis diktatas sukuria savo antitezę³⁰. Tačiau būtinybė adaptuoti politinį požiūrį, pripažįstant šiandieninių nereguliarių konfliktų svarbą ir sudėtingumą, dar nerodo karo transformacijos. Taip pat jos neparodo ir tokie „asimetrinės karybos“ pavyzdžiai, kaip terorizmas ar humanitarinės intervencijos. Pastarųjų sąsajos su karu apskritai diskutuotinos ir pernelyg išplečiančios karo sąvoką.

Teritorinio suvereniteto ir valstybės autonomijos reikšmės nykimas yra bene silpniausia „naujų karų“ diskurso vieta. Dėl globalių tinklų mažėjantis atskirų valstybių izoliacionizmas ir „globali kaimynystė“ niekaip nesuponuoja fakto, kad teritorinis suverenitetas yra nebereikšmingas. Deja, naujieji karai dažniausiai kyla besivystančiose šalyse, kuriose net ir nebuvo pakankamo valstybės integracijos masto. Nemažoje dalyje besivystančių šalių valstybingumas užkloja gilumines gentines santvarkas, kuriose atskiros gentys paprastai įgydavo tapatybę tik per nuolatinę kovą su kitomis gentimis. Matso Beraldio teigimu, skirtingas požiūris į valstybingumą, socioekonominiai, istoriniai, etniniai ar religiniai įtampų visuomenėse šaltiniai, per laiką susiklosčiusi kitų išnaudojimo praktika lemia ir kitoki požiūrį į karą³¹.

Iš kitos pusės, „naujų karų“ autoriai gali argumentuoti, jog modernieji karai, priešingai naujesiems, vis dėlto kūrė valstybes, o ne griovė jas. Tačiau ši kūryba nebuvo tokia ir nekalta. Charlesas Tilly'is, išgarsinęs šią idėją, pats pabrėžė, jog istoriškai karo vykdymas ir valstybės kūrimas buvo didžiausi organizuoto nusikalstamumo pavyzdžiai³². Teigiant, kad naujieji karai neskatina valstybių kūrimosi, o tik žlugdo jas, vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad jie vyksta valstybėse, kurios ir taip gyvena tarptautiniu mastu garantuoto suvereniteto sąlygomis. Nenuostabu, kad nesant akivaizdžių išorinių grėsmių ir poreikio garantuoti valstybės išlikimą šių šalių lyderiai labiau siekia asmeninės valdžios, o ne valstybės galios stiprinimo.

3.2. Istoriniai naujų karų precedentai

„Naujų karų“ autoriams pavyktų išvengti daugelio abejotinų prielaidų, jeigu jie daugiau dėmesio skirtų istorijos studijoms. Edwardas Newmanas teisingai sakysdamas, jog „naujų karų“ diskurso problema yra ne šiuolaikinių konfliktų

³⁰ Evans M., „From Kadesh to Kandahar: military theory and the future of war“. *Naval War College Review*, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JIW/is_3_56/ai_105210224/, 2009 05 22, p. 3.

³¹ Berdal, (išnaša 27) p. 491–493.

³² Sorensen G., *War and state making – why doesn't it work in the third world?* Aarhus: Aarhus University Department of Political science, 2001, p. 3. Iš kitos pusės, sukarintų grupuočių vadai, įsitvirtindamai tam tikrame siaurame regione, dažnai sukuria tam tikras pseudovalstybines struktūras. Be to, kovojanti partija itin efektyviai pakeičia totalizuojančią ir indoktrinuojančią valstybės logiką – ši principą Carlos Schmitt'as buvo pritaikęs revoliucinių partizaninių partijų logikai.

analizė, o atsiribojimas nuo praeities³³. Daugelis dabartinių karų charakteristikų yra gerai pažįstamos karo istorikams. Nuo Tukidido laikų pilietiniai karai buvo itin brutalūs civilių atžvilgiu, o klasikiniai karai irgi turėjo godumo elementų: Napoleono kariuomenė principą „karas maitina karą“ buvo pavertusi subtiliu menu³⁴. Daug istorinių pavyzdžių turi ir prievartos privatizavimas. Miestai-valstybės ir *condottieri*, religinės grupuotės, komercinės organizacijos (tokios kaip Rytų Indijos kompanija) – visi šie nevalstybiniai veikėjai vykdė tikslingus, organizuotus karus³⁵.

Istoriniai partizaniniai karai, netgi tragiški viduramžių valstiečių sukilimai turėjo panašių prievartos elementų, kaip ir naujieji karai. Tą patį galima pasakyti ir apie Trisdešimties metų karą (1618–1648), kuriame dominavo ekonominio sekinimo strategija, civilių kankinimas, moralinis karių nuosmukis ir prievartos privatizavimas. Jame netgi rastume atvirą karo ekonomikos modelį: juk nemažai išteklių Vokietiją pasiekė iš kaimyninių šalių ir Naujojo pasaulio.

Antra vertus, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog nemaža dalis istorinių partizaninių karų, revoliucijų, sukilimų ir t.t. net nebuvo vadinami karais dėl savo nereguliaraus pobūdžio. Šių konfliktų išstūmimas iš karo istorijos ir patikimų faktų stoka yra viena iš priežasčių, kodėl daroma nepagrįsta šiuolaikinių nereguliarių konfliktų „naujumo“ prielaida.

Žinoma, būtų didelė klaida teigti, kad Kaldor ar Munklerio analizuojami konfliktai neturi nieko nauja. Globalizacija ir jos kuriamos socialinės atskirtys, sunkiai ribojama lengvųjų ginklų prekyba išties suteikia daugiau galimybių ir sukilėliams Vidurio Rytuose, ir Afrikos militaristams. Tačiau būtina prisiminti, jog karų realijos ilgus šimtmečius nebuvo eskaluojamos viešojoje erdvėje, nesulaukdavo tiek dėmesio. Arba buvo pamirštos – todėl naujieji karai atrodo tokie nauji.

„Naujųjų karų“ diskursas turi savų stipriųjų pusių. Pasak Michaelio Brzoskos, „naujųjų karų“ autorių tikslas net nebuvo moksliskai kažką įrodyti, o tiesiog suprasti šių dienų organizuotos prievartos pobūdį³⁶. Tai, kas tradiciniuose karuose dažnai tebuvo šalutiniai karo produktai, šiuolaikiniuose konfliktuose tapo tendencijomis. Galiausiai net jeigu tendencijos naujuosiuose karuose daug kuo primena istorinių karų realybę, vis vien lieka troškimas ir būtinybė suvokti savo laikmečio specifiką. Nes tai, kas buvo legitimu septynioliktame amžiuje, nebūtinai turi likti pateisinama ir dvidešimt pirmajame.

Munkleris „naujo karo“ sąvoką pasirinko dėl to, kad sudėtingai dabartinių konfliktų realybei sunku sukurti išbaigtą koncepciją. Tačiau gal to ir nebūtina daryti? Karai Liberijoje ir Siera Leonėje buvo kurstomi finansinio papielnymo motyvų, tačiau konfliktų Indijoje, Nepale, Šri Lankoje ar Čėčėnijoje pobūdis nebuvo ekonominis. Tapatybės politikos reikšmė svarbi analizuojant Sudano, Bosnijos ar Ruandos atvejus, tačiau nedaug pasako apie Angolos ar Kongo DR atvejus. Suvokimas, kad šie konfliktai nėra tapatūs savo pobūdžiu,

³³ Newman E., „The ‘New wars’ debate: a historical perspective is needed“, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 2, June 2004, p. 180.

³⁴ Crevelde, 1991, p. 77.

³⁵ *Ten pat*, p. 197.

³⁶ Brzoska M., „New wars“ discourse in Germany“, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 1, 2004, p. 108.

atveria daug daugiau galimybių. Svarbiausia, kad pirminiai organizuotos prievartos elementai, analizuoti dar Clausewitzo, persmelkia visus šiuos karus. Ir visi jie turi politinį atspalvį ta prasme, jog yra konkrečios bendruomenės ar grupės interesų išraiška, kuria siekiama galios įtvirtinimo perimant prievartos monopolį (net jeigu tą galią ikūnija tik pseudovalstybinės struktūros ar sudievinintas charizmatinis lyderis).

4. Alternatyvūs požiūrio taškai: nauja karinė paradigma ir karas tarp žmonių

Be „naujųjų karų“, dar vienas gerai žinomas bandymas ginčyti konvencinės karybos naudingumą ir teigti karo transformaciją yra „ketvirtos kartos karo“ idėja. Ketvirtos kartos karo esmė yra visų įmanomų tinklų išnaudojimas – nuo ekonominių, socialinių, politinių, iki infrastruktūros ar informacinių (žiniasklaida). Thomo X. Hammeso teigimu, tai daugiau nei septyniasdešimt metų skaičiuojantis karo tipas, evoliucionavęs iš paprasčiausių sukilimų³⁷. Be abejo, lemiamą svarbą šiuose konfliktuose tenka visuomenei ir kovai dėl viešosios nuomonės. Hammesas abejoja konvencinės karybos galimybėmis ateityje atremti tokio pobūdžio konfliktus ir net karinę Kinijos grėsmę siūlo vertinti iš „ketvirtos kartos karo“ perspektyvos³⁸.

Panašumų į šiuos teiginius turi ir Ruperto Smitho idėjos. Britų generolo nuomone, industrinis karas nebeegzistuoja. Tai, kas atsirado vietoje jo, jis vadiną naują karo paradigmą – „karu tarp žmonių“. Pasak Smitho, šie karai yra sudėtingas politinių ir karinių aplinkybių mišinys, kuriame civiliai žmonės tampa nauju mūšio lauku: jie yra ir taikiny, ir kovos tikslas, ir priešiška jėga. Smithas atkreipia dėmesį į tai, jog karai tarp žmonių yra daugiausia taktinio pobūdžio, retkarčiais išsiveržiantys į operacinį lygmenį. Lemiamą strateginę pergalę juose beveik neįmanoma. Vis dėlto, šiuolaikinės karinės pajėgos yra organizuojamos pagal principus, kurie neveikia nei taktiniu, nei operaciniu lygmeniu: pavyzdžiui, kariai nėra tinkamai ruošiami humanitarinėms ar policinėms funkcijoms atlikti. Taigi šiuolaikinės konvencinės pajėgos reikalauja pokyčių visais lygmenimis – strateginiu, organizaciniu ir ypač koncepciniu.³⁹

Nesunku pastebėti, kad šie požiūriai išsilieja į tą pačią teorinę diskusiją, kaip ir „naujieji karai“. Creveldas buvo vienas pirmųjų, pradėjęs griežtai kritikuoti paveldėtomis institucinėmis struktūromis ir neįkandama terminologija paremtą „Revoliuciją karybos srityje“. Visus šiuos autorius sujungia tikslas parodyti, kad moderniausios technologijos bei įtvirtinti strateginiai imperatyvai tik apsunkina ir taip komplikuoatą bei amorfišką naujųjų karų realybę. Kita vertus, technologijos yra nusistovėjusių karinių institucijų atspindys,

³⁷ Hammes T. X., *The sling and the stone: on war in the 21st century*, St. Paul: Zenith Press, 2006, p. 2.

³⁸ Hammes, (išnaša 37) p. 254.

³⁹ Smith, (išnaša 29) p. 5–7, 18, 28, 375, 411.

taigi pokyčiai visų pirma turi prasidėti koncepciniu lygmeniu. Kitaip tariant, peržiūrint pačią konvencinės karybos sampratą.

Galima sutikti su autoriais, kad konvencinis požiūris sprendžiant šiuolaikinius konfliktus kelia ne vien karinių (strateginių, taktinių) ar politinių problemų – pakitęs karybos pobūdis net ir drausmingiausias karines pajėgas įvelia į situacijas, kuriose jos priverstos nuolat pažeidinėti tas pačias konvencines karo taisykles⁴⁰. Taigi atsiranda ir moralinių problemų, kurios, deja, nevaržo nereguliarių kovotojų.

Karo konvencijos istorijoje ne kartą keitėsi, evoliucionavo, iš jų formavosi naujos. Realu, kad su panašiu procesu susiduriame ir šiomis dienomis, o „naujųjų karų“ autoriai yra bent iš dalies teisūs. Vis dėlto „naujųjų karų“ koncepciją ir su ja susijusias idėjas galima įvertinti ir iš kiek kitokios perspektyvos – kaip Vakarų visuomenėse kintančio požiūrio į karą ir jo socialinę funkciją atspindį.

5. „Naujieji karai“ – karo demistifikavimo pasekmė?

Pasak Brzoskos, Vokietijoje „naujųjų karų“ koncepcijos išpopuliarėjimas sutapo su platesniais socialiniais pokyčiais: pirma, su kintančia viešąja nuomone karinių intervencijų atžvilgiu, antra, su didėjančia globalizacijos kritika⁴¹. Tiesa, dar Clausewitzas rašė, jog karas visomis savo formomis yra konkretaus laikotarpio idėjų, emocijų ir aplinkybių rezultatas. Galima kelti klausimą, kokios emocijos ir socialinės aplinkybės slypi po šiandien vykstančia požiūrio į karą transformacija. Christopherio Cokerio nuomone, tai būtų „karo demistifikavimas“.

Karo demistifikavimas – industrializacijos epochoje gimęs reiškinys, kai nuolat spartėjanti technologinė pažanga galiausiai sumenkino karą ne tik visuomenės, bet ir pačių kareivių akyse⁴². Vakarų civilizacija, save apibrėždama per technologijos prizmę, naikino ribas tarp žmogaus ir gamtos, vėliau – tarp žmogaus ir mašinos. Technologinio diktato rezultatu tapo posthumanistinė visuomenė, karą vertinanti efektyvumo, tikslumo ir naudingumo (angl. utility) terminais. Šie pokyčiai tiesiogiai veikė egzistencinę karo dimensiją, nes efektyvumo ir tikslumo imperatyvas buvo įgyvendinamas tradicinių kareivio vertybių – drąsos, pasiaukojimo, garbės bei pagarbos troškimo sąskaita. Neliko individualumo elemento, erdvės asmeninei iniciatyvai – karių patirtis tapo iš esmės nužmoginanti, ką geriausiai parodė Antrasis pasaulinis karas. Prievartos mastai tapo pernelyg dideli, kad jiems dar būtų galima priskirti prasmę. Ga-

⁴⁰ Creveld, 1991, p. 92.

⁴¹ Brzoska, (išnaša 36) p. 114.

⁴² Per technologijos prizmę Cokeris siekia parodyti pokyčius, išstikusius egzistencinę ir metafizinę karo sampratą, kylančias iš trijų persidengiančių karo dimensijų idėjos. Pirmoji Cokerio dimensija – instrumentinė samprata – atspindi prievartos įgyvendinimo būdus, o egzistencinei dimensijai yra priskiriami kariai. Trečiojoje – metafizinėje – sampratoje mirtis yra perkeliama į aukojimosi lygmenį, mirčiai kare priskiriant prasmę. Plačiau žr. Coker C., *The future of war: the re-enchantment of war in the XXI century*. Malden: Blackwell, 2004.

liausiai buvo pakirstas visuomenės suvokimas, jog kare reikia aukotis: aukotis ne tiek dėl valstybės, kiek dėl etinės moralinės idėjos, kurią ta valstybė įkūnija. Būtent šis principas, Cokerio vadinamas metafizine dimensija, ir skyrė karą nuo kitų prievartos formų.⁴³

Iš kitos pusės, ta pati technologinė pažanga igalino „švaraus“ karo idėją – savotišką Vakarų bandymą ir vėl humanizuoti nužmoginantį karo principą. Šiuolaikinės technologijos leidžia vykdyti karą peržengiant „mirties barjerą“, užtikrinant minimalią riziką kariams⁴⁴. Šis procesas, pasak Cokerio, tik dar labiau nuprasmina (demistifikuoja) karą, nes karo prigimtį stengiamasi pakeisti instrumentiškai, apeinant esminę – metafizinę – dimensiją. Pamiřtama, kad karas savo esme yra abipusės prievartos išraiška, kurioje ir viena, ir kita pusė turi prisiimti aukos dalį. Paradoksalu, bet karo humanizavimas Vakarų visuomenės turbūt tik atvedė prie dar didesnės karo suvokimo krizės. Prisdėjo ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, tarptautinė teisė: būtinybė atsižvelgti į žmogaus teisių diskursą ir imperatyvas, leidžiantis karą vykdyti tik gynybiniais tikslais, taip pat turėjo reikšmės keičiant požiūrį į karą ir kartu patį jo pobūdį.

Martino Shaw teigimu, Vakarų požiūrio į karą krizė tampa fundamentalia grėsme visai karo institucijai: pagal tradicinę sampratą karas buvo apsaugotas nuo normų ir kriterijų, taikomų kitoms socialinio gyvenimo sritims⁴⁵. Taigi jo vykdymas turėjo imunitetą daugelio vertybinių ir moralinių dogmų atžvilgiu. Pradėjus formuotis „švaraus“ karo imperatyvui, tiesiogiai susijusiam su žmogaus teisių diskursu, karo institucija prarado turėtą imunitetą. Šią idėją atspindi ir „naujųjų karų“ koncepcija: išskirtinis jos bruožas yra šiuolaikinių konfliktų kriminalizavimas, kuris puikiai atspindi „nuvainikuoto“ karo perkėlimą į atviros moralinės kritikos lauką. Nevaldomi, primityvūs, seksualizuoti, praradę gilesnę prasmę naujieji karai tampa Vakarų civilizacijos vertybine priešingybe ir yra visiškai delegitimuojami jos moralinių struktūrų akivaizdoje. Iš kitos pusės, kartu yra išsaugomas ir romantiškas džentelmeniškų, patriotinių, suvalstybintų bei nuasmenintų senųjų karų įvaizdis.

Naujųjų karų diskursas atspindi jau ne vieną dešimtmetį Vakaruose pastebimą tendenciją kurti „karą su žmogišku veidu“. Tuo metu klausimas, ar humaniškas karas nėra paties karo neigimas, tampa vis aktualesnis. Kai kurių analitikų teigimu, kariuomenės Vakaruose vis labiau išsigimsta: jų veiklos sritis be paliovos plečiasi, nyksta riba tarp gynybos ir saugumo, tarp karinių ir policinių funkcijų⁴⁶. Per visą XX amžių karą formavo nuolat spartėjanti technologinė pažanga. Kad ir kas formuotų naują jo veidą XXI a., Vakarų visuomenės visų pirma turės apsibrėžti savo santykį su karu ir apibrėžti pačią jo sąvoką. Sunkumai, šandien kylantys bandant rasti prieigą prie šiuolaikinių („naujųjų“) konfliktų pobūdžio ir suvokti jų priežastis visų pirma rodo, kad Vakaruose mes nebežinome, ką turėtume ir ko neturėtume vadinti karu.

⁴³ Coker, (išnaša 42) p. 6, 12–14, 22, 24–27.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 126–129, 141.

⁴⁵ Shaw M, *The new western way of war*, Cambridge: Polity, 2005, p. 195–197.

⁴⁶ Smith, p. 11; Crevelde, (išnaša 17) p. 255–256, 274–276.

Išvados

Apibendrinant „naujųjų karų“ teorinį diskursą silpniausia vieta yra bandymas atsiriboti nuo istorinės praeities ir prielaida, kad organizuotos prievartos prigimtis iš principo pakito. Visgi daugelis šio naujo karo tipo ypatybių – prievartos privatizavimas, civilių žudynės, siaurų finansinių ar komercinių motyvų dominavimas, istoriškai susiklosčiusių neapykantos formų ir kolektyvinės atminties vaidmuo – nurodo nebent karo pobūdžio pokyčius. Pati karo (kaip ontologinio fenomeno) prigimtis dėl to nebūtinai kinta. „Naujųjų karų“ autorių siekis atkreipti dėmesį į mažo intensyvumo konfliktus ir pilietinius karus, į tendencijas bei interesus, kuriems karo teorija neskyrė pakankamai dėmesio, yra labai naudingas. Tačiau kritikuodami vieną deterministinę požiūrį, jo vietoje jie tik pateikia kitą deterministinę požiūrį: ankstesnė tendencija karus analizuoti išimtinai geopolitikos, galios interesų ir politinio racionalumo rėmuose tapo tendencija karus kriminalizuoti akcentuojant jų apolitiškumą ir siaurus finansinius interesus.

Problema ta, kad „naujųjų karų“ autoriai savo idėjas grindžia netikslia Clausewitzo teorijos (ypač karo trejybės) interpretacija, neatskirdami Clausewitzo karo pobūdžio ir karo prigimties, karo ir strategijos sampratų. Be to, jie skiria mažai dėmesio karo istorijai – daugelis naujųjų karų ypatybių turi savų istorinių precedentų: senieji pilietiniai karai, viduramžių valstiečių sukilimai, partizaniniai karai (puikus pavyzdys yra ispanų pasipriešinimas Napoleono kariuomenei XIX a. pr.), galiausiai Trisdešimties metų karas pasižymėjo panašiomis prievartos strategijomis. Žinoma, nūdienos kontekste šios charakteristikos įgauna kiek kitokį atspalvį, tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad anksčiau nemaža dalis nereguliaraus pobūdžio karų ir konfliktų apskritai nebuvo vadinami „karais“. Greičiausiai dėl to dabar jie atrodo tokie „nauji“, ypač stebint juos televizijos, vis labiau besiskverbiančios į karų zonas, ekranuose.

Iš kitos pusės, „naujųjų karų“ diskursas atspindi gilesnius pokyčius Vakarų visuomenėse: po baisios Antrojo pasaulinio karo patirties buvo bandoma vėl sutramdyti karą ir kurti savotišką humanišką karo pavidalą, kurį geriausiai atspindi „švaraus“ karo idėja. Žmogaus teisių plėtra bei tarptautinės teisės imperatyvas, leidžiantis vykdyti karą tik gynybiniais tikslais, gerokai apribojo tiek karo skelbimo, tiek jo vykdymo galimybes. O moderniausios technologijos leido patikėti, kad galima kurti karą „su žmogišku veidu“, užtikrinant minimalią riziką civiliams bei kariams ir peržengiant mirties barjerą. Cokerio nuomone, toks Vakarų bandymas demistifikuoti karą ir vėl padaryti jį patrauklų paradoksaliai tik dar labiau atima iš jo prasmę, nes karo prigimtį bandoma pakeisti instrumentiškai – neatsižvelgiant į metafizinę karo sampratą⁴⁷.

Karai Afganistane (2001) ir Irake (2003) išties parodė, kad naujas Vakarų karybos būdas neatitinka Vakarų susikurtų kriterijų. Shaw nuomone, tai buvo paties požiūrio į karą krizė. Ši krizė tapo grėsme visai karo institucijai, kuri prarado savo istorinį imunitetą. „Naujųjų karų“ koncepcija puikiai atspindi

⁴⁷ Coker, p. 141.

tendencijas kriminalizuoti šiuolaikinius karus, perkeliant juos į atviros moralinės kritikos lauką. Iš kitos pusės, ginčas dėl naujųjų karų parodo, kad Vakarų visuomenės nebėra tikros dėl to, ką reikėtų vadinti „karu“. Galbūt karo pobūdis, o su juo ir išsigalėjusi karo konvencija, išties transformuojasi. Galbūt ši transformacija reikalauja ne tik naujo požiūrio į karą, bet ir „naujo pacifizmo“ – paremto aktyvesnėmis ir atsakingesnėmis pastangomis įtvirtinti taiką. Visgi išėjties taškas lieka tas pats – norint rasti tinkamą priegą prie šiuolaikinių konfliktų pobūdžio ir jų priežasčių, Vakarų visuomenėms pirmiausiai reikės suvokti savo santykį su karu ir rasti tinkamą jo definiciją.

2010 m. lapkritis